

e-ISSN: 2148-0494

derglabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi), Bahar 2019, Cilt:7, Sayı:13, 7:341-344

İslamsız Dünya

Graham Fuller

Profil Yayınları, İstanbul, 2016, 350 sayfa.

Mehmet BAYIR*

Graham Fuller, CIA Ortadoğu masası şefliği yapmış emekli bir devlet adamı, tarih profesörü ve siyaset bilimcidir. Fuller'in İslamiyet, Ortadoğu ve Türkiye hakkında yayımlanmış birçok çalışmasında bu meselelere olan vukufiyeti ve bilgisinin derinliğini görmek mümkündür. Bu çalışmada, Graham Fuller'in "İslamsız Dünya" adlı eseri analitik değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

Kitap üç kısım ve on dört bölümden oluşmaktadır. İlk kısımda, Batı dünyası tarafından İslam dünyasına karşı gelişen tepkiselliğin kökenleri tartışılıyor. İslam'ın bu tartışmanın nedensel olarak merkezi bir unsuru olmadığına dikkat çekiliyor. İkinci kısımda, İslam'ın diğer büyük topluluklarla ilişkileri inceleniyor, bu ilişkilerden doğan bazı sorunlar ve bu sorunların yansımaları tartışılıyor. Kitabın son kısmında, tarihsel süreç içinde İslam'ın konumu, savaş, direniş ve cihad gibi temel İslami kavramlar irdelenmekte, ayrıca Batı-Doğu dünyası arasındaki temelsiz önyargının ve düşmanlığın giderilmesi için tarafların neler yapması gerektiği konusunda öneriler sıralanmaktadır.

İslam'ın olmadığı bir dünya düşünülebilir mi? Neredeyse her gün medyada yer alan haberler ve siyasi tartışmalarda İslam'a ait görüntü, haber ve göndermelerin sıklığı ve çokluğu düşünüldüğünde bunun pek mümkün olmadığı görülecektir. Medya da ve siyasi tartışmalarda sıklıkla kullanılan cihat, fetva medrese, Taliban, Vahhabi, molla, şehit, mücahitler radikal İslamcılar ve şeriat kanunu vb. sözcükler adeta gündelik yaşamımızın bir parçasını oluşturmaktadır. Batı dünyası ve özellikle ABD'nin terörle mücadelesinin merkezinde İslam yer almaktadır.

Yazar, bugün küresel çaptaki terör faaliyetleri ve Ortadoğu'daki çatışmaların tüm faturasının radikal İslami unsurlara kesildiğinden hareketle şu soruyu sorar; "İslam diye bir din olmasaydı, bugün İslam'a fatura edilen terör, savaş, çatışma ve çekişmeler yine olmaya devam etmeyecek miydi? Yazarın kendi sorusuna cevabı şu şekildedir; çok eskilere dayanan jeopolitik, ekonomik çıkarlar, imparatorluklar arasında yaşanan güç savaşları, etnik ve milliyetçi çekişmeler, Hristiyanlık dünyası içindeki mezhepsel çatışmalar Doğu-Batı çatışmalarına zemin hazırlayan unsurlardır. Bu din dışı gerekçelere dayanan Doğu-batı rekabeti nedeniyle, İslam diye bir din

* Milli Eğitim Bakanlığı.

olmamış olsaydı bile, bugün Batı ve Ortadoğu arasındaki ilişki bugünkü manzaradan pek farklı olmazdı.

Yazara göre, İslam Ortadoğu’da yaşanan gelişmeleri anlamamızı sağlayan bir mihenk taşı işlevi görmektedir. Yazara göre, Batı-Doğu dünyası arasında süregelen ve İslam hanesine yazılan çatışmanın kökenlerine bakıldığında, bu çekişmelere sağlam temeller oluşturacak din dışı farklı gerekçeler bulmak pekâlâ mümkündür. ABD özelinde Batı dünyası son yarım yüzyıla kadar Ortadoğu’ya ciddi ve sürekli bir ilgi göstermemiştir. Batı dünyasının yüzyıllardır bölgede sürdürdüğü emperyal ve kolonyal müdahaleler görmezlikten gelinmiştir. Batı dünyasının Ortadoğu ilgisi, petrol ekseninde mali/ekonomik hususlar ile siyasi tartışmaların merkezinde yer alan karmaşık Filistin meselesinden ibarettir. Yazara göre, Avrupalı güçler kendi içlerindeki meseleleri, anlaşmazlıkları dahi bu coğrafyaya taşımış ve son yüzyıl içindeki dünya savaşlarını kısmen bu topraklarda sürdürmüşlerdir. Bu tarihi gerçekler, bölgedeki mevcut kargaşanın “İslam” ı da aşacak biçimde farklı faktörlerle açıklanabileceğini ortaya koymaktadır. Yazar, jeopolitik etkenlere bağlı olarak, İslam öncesinde devam eden çekişme ve çatışmaların İslam’dan sonra da sürdüğünü söyler. Doğu-Batı çatışmasının şekillenmesi, bölgede derin ve güçlü bir kültürü temsil eden salt İslam faktörüyle açıklanamayacağı gibi, tümünden İslam’a da indirgenemez. İslam bu çatışmanın ortasında, olsa olsa bir tarafın ideolojisi olarak hizmet etmiş olabilir.

Yazar, kendilerine özgü bir izolasyon ve miyopluk içinde yaşayan süper güçlerin Doğu-Batı çatışmasının doğasını anlamasının mümkün olamayacağını belirtir. Ona göre, büyük güce sahip olmanın yarattığı kesinlik ve güvenlik duygusu, küçük ve zayıf devletlerin bir tehdit unsuru olmadığı gerçeğini göz ardı eder. Güç beraberinde kibir getirir. Bu kibir duygusu, durum ve koşulları kontrol altında tuttuğumuz ve dilediğimiz kişiye, devlete ikna ya da tehditle isteklerimizi dayatabileceğimiz yönünde bir vehim yaratır. Örneğin Bush yönetiminin önde gelen isimlerinden birisine Ortadoğu’da yaşanan savaşların yaratacağı gerçeklikler hakkında ne düşündüğü sorulduğunda, kişi biraz duraksadıktan sonra “Kendi gerçekliğimizi, kendimiz yaratırız” cevabını vermiştir. Son on yıllarda yaşanan olaylar ne yazık ki bu yanıtın doğruluğunu teyit eder niteliktedir.

Yazar, Doğu-Batı sorunu hakkındaki yargımızın, hangi gözlüğü taktığımız ve baktığımızı bağlı olarak değişebileceğini öne sürer. Yazar “kusursuz görüş” olarak adlandırdığı gözlükle Amerika’nın kriz teorilerine yaklaştığını iddia eder. Bu teoriye göre, ABD denizası müdahalelerini dünyayı daha iyi bir yer haline getirmek için yaptığına, kamuoyunu inandırmaya çalışmaktadır. Amerika, politikalarının gelişen olaylara belli ölçülerde dahi bir katkısının olduğunu düşünmez. Nasıl olurda ABD dünyada 700’ün üzerinde askeri üssü ve geniş nüfuz alanıyla, dünyada meydana gelen olaylardaki baskın ve güçlü rolünün farkında olmaz. Bu yanılısama politika yapıcılarını olduğu kadar, Amerika’da bol miktarda bulunan düşünce kuruluşlarını da etkilemektedir. Bu düşünce kuruluşları durum analizlerinde öteki ülke, öteki kültür, öteki aktörlerin kötü niyetleri ve amaçlarına odaklanırken, ABD’nin eylem ve algılarının etkilerine neredeyse hiç değinilmez. Yaygın medya ve düşünce

kuruluşlarında ABD'nin umursamaz politikalarının mevcut krizlerin meydana gelmesine nasıl hizmet ettiğine yönelik derinlikli bir analize rastlamak zordur. Milliyetçilik ve vatanseverlik duygularını hamasi söylemlerle her fırsatta kabartan ABD nasıl olur da diğer ülkeler için bu kavramların önemsiz olduğunu düşünür. ABD bu güç sarhoşluğu yüzündendir ki soğuk savaş döneminde tarafsız ülkelerin niyetlerini ve duygularını anlamada başarısız olmuştur. Bu tarafsız ülkelerde gelişen yerel milliyetçi dalgaları ya görmezden gelmiş ya da bir tehdit unsuru olarak görmüştür. Bir tehlike olarak gördüğü yerel milliyetçi dalgaları da bastırmak suretiyle, soğuk savaşın tarafsız devletlerinin Sovyetler Birliği'ne sempati beslemelerine yol açmıştır. ABD'nin Ortadoğu'da ki kimlik ve milliyetçilik meselelerini "İslam" potası içerişe atan yaklaşımı, tıpkı soğuk savaş döneminin tarafsız devletlerine yaklaşımında olduğu gibi bir tür **stratejik körlük** haliydi.

Yazara göre, Amerika sevmediği ülkeleri kamuoyu nezdinde itibarsızlaştırıp canavarlaştırarak sağladığı kamuoyu desteği sayesinde düşman ülkelere ağır insani ve mali bedeller ödetmektedir. Amerika'nın geçmişte naziler, faşistler ve komünist rejimlere yaptığı tampon çıkartmaların hedefinde, bugünün dünyasında "radikal İslam" vardır. Yazar, Doğu dünyası ile yaşanan çeşitli şekillerde ve boyutlardaki karmaşık sorunları tanımlamak için "radikal İslam" kavramının kusursuz ve yararlı bir açıklama sunmadığını kabul eder. Fakat bu tanımın yetersizliğine rağmen, daha basit ve sığ analizlerde sorunlar "radikal İslam" kategorisinden ayrıştırılmadan doğrudan İslam'ın kendisi ile açıklanabilmektedir.

Batı şöyle düşünüyor. Neden bizden ve demokrasimizden nefret ediyorlar ve şiddetten yanalar? Neden Amerika'nın her sorunu çözen değerlerini kabul etmiyor ve terörizme başvuruyorlar? Amerika'nın onların geleceği için tasarladığı mükemmel planları neden kabul etmiyor ve Amerikan politikalarına karşı çıkıyorlar? Yazar bu soruların ardından İslam dünyasının çeşitliliğine ve farklılığına dikkat çekmektedir. Yazar'a göre birbirinden farklı İslami anlayışa ve kopuk bir İslam dünyasının varlığına rağmen, Batı dünyası kuşatmasının Müslümanları eşi görülmemiş ölçüde bir araya getirdiğini öne sürmektedir. Yazar, ortak bir Müslüman toplumun oluşmasında, Muhammed Peygamberden bu yana, Amerikan politikalarının yol açtığı olumsuzluklar kadar etkin olan başka hiçbir etmenin olmadığını öne sürmektedir.

Yazar, Amerika'nın Müslüman dünyası ile geçmişinin 11 Eylül ile başlamadığını, ancak yaşanan uzun tarihi süreç içerisindeki olaylar zincirinin bir son halkası olduğunu belirtmektedir. Amerika'nın bunu milat olarak kabul etmesi ve buna göre politika yapması, geçmişte yaptığı stratejik körlüklerin yol açtığı feci sonuçlara davetiye çıkarması anlamına gelecektir. Öncelikle Ortadoğu'yu sorunların ve çözümlerin kaynağı olan İslam'dan ibaret görme yanılmasından kurtulmalıyız. Bunun yerine Batı dünyası, Doğu'yu algılama biçimlerini etkileyen daha derin ve sistemik sorunlar üzerinden meseleyi ele alarak, Doğu dünyasına yönelik yüzeysel varsayımlarını yeniden düşünmeli ve sorgulamalıdır.

Yazara göre İslam, insanlık tarihi içinde mevcudiyetini koruyabilen, geniş coğrafyalarda hüküm süren, büyük ve güçlü medeniyetlerden biri olarak, dünya tarihi üzerinde çok büyük etkiye sahip bir uygarlıktır. İslam medeniyeti olmasaydı dünyanın bugün çok daha kötü bir halde olacağını da vurgulamaktadır. Yazar, İslam'ın başka türlü bir araya gelmeleri mümkün olmayacak çok sayıda farklı halkları, devletleri, kültürleri birbirine eklemeyen güçlü ve etkin bir yapı oluşturmuş olduğu gerçeğini teslim eder. Yazar yaygın görüşün aksine Doğu-Batı ilişkilerinin bozulması ve ciddi bir biçimde kötüleşmesinde, İslam'ın başrol oynadığı iddiası bir yana, yardımcı bir rolü dahi olmadığı kanaatindedir. Ona göre, Batı dünyası İslam'ı tuhaf, sıra dışı, yabancı bir unsur olarak görme eğilimindedir.

Kitapta Doğu Ortodoks ve Batı Roma Hıristiyanlığı arasında çekişme ve çatışmalara değinilmektedir. Bu çerçevede eğer İslam, Doğu Ortodoks Hıristiyanlığının nüfuzunu kırmamış olsaydı, büyük bir olasılıkla bugün bölgenin tamamında Doğu Ortodoks Hıristiyanlığının hâkim olacağı saptamasında bulunmaktadır. Bu bağlamda Haçlı seferleri, yaygın kabulün aksine İslam ve Hıristiyanlık arasında bir mücadele olmaktan çok, Doğu ve Batı Hıristiyanlığı ile İslam arasında yaşanan üç yönlü bir siyasi mücadele olduğunu iddia eder.

Sözün özü, bugün Müslüman dünyasına atfedilen ve Batı dünyasını fazlasıyla endişelendiren pek çok değer ve siyasi akım aslında "İslam'ın olmadığı bir dünya"da varlığını sürdürmektedir. Tek bir İslam yoktur. Müslümanların yaşadıkları birbirinden çok farklı İslami yaşantı biçimleri ve İslam'ın ülkeden ülkeye, toplumdan topluma ve hatta bireyden bireye değişen yorumları ve yaşantıları vardır. Aslında İslam, Müslümanların İslam'ın olduğunu düşündükleri ve olmasını istedikleri şeydir. İslam kadar büyük, kapsamlı ve dinamik bir fenomeni genelleştirmek, bir kelebeğin diğer kelebek türlerinin bir prototipi olarak incelenmek üzere bir koleksiyon kutusuna konulmasından farksızdır. İslam tek bir olguya indirgenemeyecek kadar büyük esnek ve dinamik bir olgudur. İslam'ı olumlu veya olumsuz tek bir sabit olgu haline getirmeye çalışanlar fanatik Müslümanlar ve İslam düşmanı Batılılardır. Batı ve İslam dünyası arasındaki mevcut kriz dinden daha çok ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel çıkarlar, rekabetler, anlaşmazlıklar, çekişme ve çatışmalarla ilgilidir. Sonuçta **anlaşmazlıkları yaşayanlar devletlerdir, dinler değil**. Din siyasi alanla ilişkiye girdiğinde ruhunu ve maneviyatını kaybeder. Tarihi süreç içerisinde iktidarların egemenlik ve siyasi nüfuz devşirmek için yaptıkları kanlı mücadeleler din kisvesi altında yapılagelmiştir.

Kitabın sonunda her bölümün ayrıntılı kaynakçası ve dizin yer almaktadır. Yazar sade bir dil ve üslup kullanmıştır. Yazar, hem bir Batılı olarak dışarıdan Doğu dünyasına bakışı, hem de aktif iş hayatındaki görevleri ve oryantalist kimliği sayesinde içeriden bir gözle Batı dünyasına bakışı gözlemlemiş ve deneyimlemiş biri olarak, oldukça dikkat çekici ve dengeli analizlerde bulunmaktadır. Kitap ana hatları itibariyle, Doğu- Batı dünyası arasındaki çekişmeleri din dışı faktörlerle açıklama ve din eksenli çatışmaları yumuşatma çabalarından ibarettir.